

ג

עיסקא בלא סהדי

ריש לקיש הוי סחי בירדגא אתא רבד בר בר חנה יהב ליה ידא, אמר ליה ריש לקיש לרבביח: אלהא סניגא לכו דכתיב [שתיש ח] אב חומה היא נבנה עליה סירת כסף גוי, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו כו'. והקשו: וריש לקיש מי משתעי בהדי רבה בר בר חנה ומה ר' אלעזר דמרא דארעא דישראל הוה ולא הוה משתעי ריש לקיש בהדיה, דמאן דמשתעי ריש לקיש בהדיה בשוק יהבו ליה עיסקא בלא סהדי, בהדי רבביח משתעי?, אמר רב ספא: שדי גברא בינייהו כו'.

(יומא, ט, ב)

רבותינו בעל התוספות עמדו שם ביומא על כך, שכן מצינו את ריש לקיש מדבר עם ר' אלעזר, ולכן כתבו שהכוונה שלא היה ריש לקיש מתחיל לדבר עמו. אבל כשר' אלעזר היה הפותח בשיחה היה ריש לקיש משיב לו, כדאשכחן בפרק קמא דזבחים (ה ע"א) גבי רמי ריש לקיש על מעוהי ומקשה אם כשרים הם לירצו כו', שהשיב לו ר' אלעזר וגם הוא חזר והשיב לו. לפי הבנה זו הרואה את ריש לקיש מדבר עם מי שהוא בשוק היה עליו להתעניין תחילה מי הוא הפותח בשיחה, כי אם אותו אלמוני היה הפותח אין כאן הוכחה על יושרו של אותו אדם מן העובדה שדיבר ריש לקיש אליו, הואיל ואפשר שהיתה זו רק תשובה מפני הכבוד, ושוב אין אדם יודע אם לתת לו עיסקא בלא סהדי. אולם אם התוספות הווקקו להבחנה זו רק משום שמצאו כי כן דיבר ריש לקיש עם ר' אלעזר הלוא אפשר למצוא הבדל המתקבל יותר על הדעת, הבדל המודגש בעובדות הנמסרות, והיא ההבחנה בין ווכוח פנימי בתוך

כותלי בית המדרש לבין שיחה פומבית שבשוק, והלוא בזבחים שם מבואר: רמי ריש לקיש על מעוהי בי מדרשא ומקשי, ומובן כי בישיבה שומעים ויודעים את כל מי שמשתתף בויכוח, בעוד שהזהירות שלא לדבר עם כל אדם הרי הדגישו שאין לנהוג בה אלא בשוק, "דמאן דמשתעי ריש לקיש בהדיה בשוק יהבו ליה עיסקא בלא סהדי."

ברם, מלבד מה שמצינו עוד ווכוחים ביניהם בדברים שבהלכה, ידענו כי ריש לקיש סמך על הערכת ר' אלעזר גם בענינים פרטיים. ראה בבא קמא, ק ע"א: ריש לקיש אחוי ליה דינרא לר' אלעזר, אמר: מעליא היא, אמר ליה: חזי דעלך קא סמיכנא כו', מה איפוא יכולה להיות הסיבה שבשבילה לא דיבר ריש לקיש עמו בשוק?, הן מוזר מאד הנימוק "דמאן דאשתעי בהדיה דריש לקיש בשוק יהבו ליה עיסקא בלא סהדי", כאילו לא החזיק את חבירו הגדול כאיש אמונים והיה לו מקום לחשוש שיוכל אדם לבוא לידי מכשול על ידי שיתן מכספו לר' אלעזר בלי עדים, שיכפור בו לבסוף, ומשום כך נמנע מלדבר עמו בשוק, האם כך דרכם של רבותינו עמודי התורה?

הפתרון, לחירה זו נמצא במסופר בבבא מציעא, עה ב: אמר רב יהודה אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, וריש לקיש אמר: גורם קללה לעצמו שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, הדגיש ריש לקיש שגורם קללה לעצמו במה שמדבר קשות על צדיק בעוד שאדם המנצל הזדמנות שחבירו נותן לו בלי עדים כדי לכפור במלוה הרי אינו צדיק כלל וככל, ועליו הלוא הכתוב אומר: "לוה רשע ולא ישלם", והמדבר עליו אינו

בכלל הקללה של „תאלמנה שפתי שקר“.

אמנם סיימו שם: אמרו ליה רבנן לרב אשי קא מקיים רבינא כל מה דאמור רבנן, שלח ליה בהדי פניא דמעלי שבתא: לישר לן מר עשרה זוזי דאיתרמי לי קטינא דארעא למזבן, שלח ליה: ניתו מר סהדי ונכתב כתבא, שלח ליה: אפילו אנא נמי?, שלח ליה: כל שכן מר דטרדיד בגירסיה מישת לי וגורם קללה לעצמו. ידע ריש לקיש נפש עמלי תורה הנותנים את נפשם עליה עד ששוכחים כל חמדת תבל, חיבת תורה זו מתבטאת גם בעובדא שנמסרה „רמי ריש לקיש על מעוהי ומקשי“, זה האדם הגדול שכל הרואה אותו בבית המדרש כאלו עוקר הרים וטוחנן זה בזה (סנהדרין, כד א). אם התלבט פעם בהבנת איזה ענין מסר נפשו עליו והתעצם עצמו בתפלה ותחנונים כדי שיאיר ה' עיניו להבינו, „רמי על מעוהי“ היא היא נפילת אפים בתענית: ראה ירושלמי ברכות פ”ד, ה”א ותענית פ”ד, ה”א: בגין מדעתן די תעניתא רב עין על מעיהון.

והנה יסופר בירושלמי ברכות פ”ה, ה”א: ריש לקיש מיהגו באורייתא — מפני עסוקו בתורה בעיון רב — הוא נפק ליה לבר מתחומא דשבתא והוא לא ידע [יצא פעם בשבת חוץ לתחום מבלי שהרגיש] לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד, ע”י אהבת התורה בא לידי שגגה.

וגברא בגברא ידע, הכיר ריש לקיש היטב את חברו-עמיתו, ר' אלעזר דידן, שאותו נקטו לדוגמא באמרם (עירובין נד, ב): באהבתה תשגה תמיד, כגון ר' אלעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של צפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של צפורי.

והנה אם היה אדם רואה את ריש לקיש מדבר עם ר' אלעזר בשוק הלוא היה מחזיקו בצדק לאיש אמונים שיכולים להפקיד בידו ולהלוותו, והוא — דמשכא ליה שמעתתא וטרדיד בגירסיה לפעמים אשתלי וכבוא זמן הפרעון יוכל לומר באמונה: איני יודע אם נתחייבתי לך, איני זוכר אם נתת לי דבר מה, ואז יבא המפקיד או המלוה לדבר עתק על צדיק, ואם במרא דארעא דישראל כך הנה מה גם בבניהגולה, אנשי לב רגז, לבטח יש לחשוש פן יצא הדבר מלבם, ולכן נוהר ריש לקיש מלדבר עם הביריו אלו בשוק בכדי שלא יפקידו בידם אלא כד ניתי סהדי ונכתב כתבא.

ד

הדרן עלך והדרך עלן

מיום שעמדתי על דעתי מתענין אני בחקר שרשי מנהגי ישראל וטעמיהם, לדעת מקורם וענינם, משום שכל מנהג ישראל יש לו יסוד בתורה ושורש בתולדות ישראל, ולא רק מנהג שיש בו פעולה ומעשה, כי אם גם כל מאמר או בטוי רווח לא הוטבעו במקרה כי אם ממקור קדוש יהלכו. ידוע, כי בסיום המסכת אומרים „הדרן“ ובסגנונו המלא: „הדרן עלך והדרך עלן“. הראב”ד בספר האשכול ה”ס”ת סי’ י”ד מביא: כשאדם גורס פרק ומחזיר עליו כמנהג רגילי רבנן למימר הדר מר עלה הדרנא עלך. ר’ אליהו בחור בספרו החשבי ערך הדר, כותב: נוהגין לכתוב בגמרא בסוף כל (פסוק) [פרק] הדרן עלך, פירוש חזור בך, וקשה לי על הנו”ן.

ר’ חיים ב”ר בצלאל אחי מהר”ל מפראג בספרו